

УДК: 340.126

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Дарина Клименко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра політології,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: dara.klymenko@gmail.com*

Проаналізовано концепцію мультикультуралізму, її основні характеристики та особливості. Визначено аспекти запровадження мультикультуралізму в політичну систему суспільства. Досліджено поширені чинники, що сприяють або перешкоджають впровадженню мультикультуралізму. Охарактеризовано теорії світових і вітчизняних вчених, які досліджують феномен.

Ключові слова: мультикультуралізм, культурні групи, етнічні меншини, імміграція, ідентичність, інтеграція.

Мультикультурні суспільства існують тривалий час. Відповідно держави у різний спосіб намагалися вирішити питання взаємовідносин між представниками різних етнічних груп. Тривалий час ці відносини характеризувалися намаганнями асимілювати меншість в домінуючу етнічну групу. На початку 60-х концептуально оформлюється феномен мультикультуралізму. Головна його особливість – це продукт демократичного суспільства. Сьогодні внаслідок оціночних заяв Н. Саркозі, А. Меркель і Д. Камерона до сутності феномену мультикультуралізму привернута значна увага. Концепція мультикультуралізму базується на толерантності та кожен вчений подає власне бачення феномену та яким чином має бути сформоване багатокulturне суспільство.

Серед українських науковців феномен досліджують А. Колодій, С. Дрожжина, С. Бондарук, Н. Висоцька. А. Колодій у публікаціях «Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України», «Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах з неконсолідованими націями» обґрунтовує, що мультикультуралізм діє як моральний принцип, а в разі його визнання на державному рівні – і як норма політкоректних міжгрупових та міжособистісних стосунків [4, с. 325]. Учена С. Дрожжина у статті «Теоретичні аспекти мультикультуралізму» визначає, що наявність різноманітності ще не привід визначати суспільство мультикультурним. Для цього необхідний нормативний аспект, тобто забезпечення державою рівних прав та свобод для представників усіх груп [3]. С. Бондарук у праці «Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні» характеризує мультикультуралізм розпадом монолітних соціокультурних (у тому числі етнічних, релігійних) структур, зняття бар'єрів ізоляції та самоізоляції в контексті глобалізації культури [1, с. 325]. Н. Висоцька у публікації «Концепція мультикультуралізму та питання естетики» пропонує класифікацію визначень мультикультуралізму, які вона поділяє на демографічно-описові, програмно-політичні, ідеологічно-нормативні, соціально-трансформативні тощо [2, с. 115].

Минулому століттю притаманний перехід від класичної політики культурної асиміляції до політики інтеграції (визнання культурної різноманітності та намагання

інтегрувати культурні групи в єдине суспільство). Толерантність до інших культур стала основою мультикультуралізму, теорії та практики (політичного напрямку), яка впроваджується державами Заходу.

Сучасні суспільства складаються з корінного населення держави, плюс декількох (доволі великих) культурних груп, представники яких, зазвичай, мають громадянство. Культурні групи, навіть, якщо мають громадянство держави, надають перевагу підтримувати свій традиційний спосіб життя і чисельність їх групи надає їм таку можливість. Коли культурні групи в межах одного суспільства сильно не відрізняються одна від одної в плані традицій, віри тощо, проблем з їх інтеграцією та мирним співжиттям не так вже й багато. Інше питання, якщо ці групи мають культури, які не зовсім подібні одна до одної. У такий спосіб уряди держав мають приймати ті норми, рішення та закони які б задовольняли потреби всіх культурних груп, і саме це і є основною метою та завданням мультикультуралізму.

Існують універсальні риси притаманні мультикультуралізму не залежно від того, в якому суспільстві він впроваджується:

- основною цінністю є культурний плюралізм і визнання, що нація є більше «культурною мозаїкою», аніж «плавильним котлом»;
- є виразом соціальної справедливості, культурної демократії та рівності;
- допомагає набувати знання та навички потрібні для ефективного функціонування в демократично плюралістичному суспільстві;
- відображає не тільки расу, клас, гендер чи етнічність, а включає в себе різноманітність в релігійному, національному, сексуальному плані тощо. Всі ці характеристики сприяють розумінню нашої індивідуальної та колективної відмінності.

Історія мультикультуралізму починається в Канаді. Основні аспекти теорії мультикультуралізму розробляються В. Кимлічкою. Поштовхом для її розробки було напруження між франко- та англомовним населенням (60-ті рр.). Висувається пропозиція, що мультикультуралізм має замінити існуючу двокультурну політику.

Хоча мультикультуралізм і розроблявся для вирішення проблем між двома культурами (які по суті мають спільні цінності та уявлення), така політика починає стрімко впроваджуватися в країнах Заходу (Австралія, Швеція, Сполучене Королівство, Франція, Німеччина). Так країни намагалися консолідувати свої суспільства, які вже на той момент склалися з великої частки іммігрантів.

Від початку мультикультуралізм виступав як критика лібералізму в основному питанні рівності. Лібералізм хоча і передбачає рівність всіх, але ця рівність визначається законом та не враховує індивідуальних потреб цілих груп людей, для яких деякі аспекти в нормах та законах є образливими відповідно до їх культурних та релігійних потреб. Таким чином мультикультуралізм розвиває цей аспект лібералізму, але на сучасному етапі політика мультикультуралізму фактично підміняє лібералізм.

Теоретичну основу мультикультуралізму складають такі концепції: «політика різноманітності» (І. Янг), «політика визнання» (Ч. Тейлор), ліберально-егалітаристський мультикультуралізм (В. Кимлічка), діалогічний мультикультуралізм (Б. Парех), лібертаріанський мультикультуралізм (Ч. Кукатес) тощо.

І. Янг пропонує «політику різноманітності». Це справедлива політика, яка орієнтується на різноманітність, підтримку різних культурних груп.

Державна політика повинна бути спрямована на формування та дотримання цінностей, які необхідні культурним меншинам для досягнення «гарного» життя.

Культурні групи страждають від несправедливості через сформовані у національній більшості стереотипи. Пригнічення відбувається у всіх сферах суспільного життя. Учений виокремлює п'ять способів пригнічення :

1. Експлуатація – використання результатів праці однієї культурної групи для задоволення потреб іншої.
2. Маргіналізація – виключення цілої категорії людей з трудової сфери, що веде до соціальної ізоляції.
3. Безсилля – відсутність здатності деяких груп на участь у прийнятті рішень, які зачіпають їх життя.
4. Культурний імперіалізм – універсалізація досвіду домінуючої групи, культури її стереотипів, цінностей, уявлень.
5. Насильство – систематичне насильство, спрямоване на членів соціальної групи, просто тому, що вони є членами цієї соціальної групи [12].

Ч. Тейлор критикує політику лібералізму, як ту, що не здатна забезпечити співіснування різних культурних груп, тому пропонує змінити її на «політику визнання» . Ця політика має бути заснована на повазі. За словами Тейлора повага це не те, що можна вимагати від людей або надати, як право: «якщо ціннісне судження є чимось незалежним від нашої волі та бажання, воно не може бути просто продиктоване принципами етики. Ми або знаходимо щось важливе (ціннісне) в культурі, або ні» [13].

Учений розглядає питання про складність уніфікації мови та економіки, адже кожна культура має власну мову та історично сформовану модель економіки. І якщо економічна сфера на даному етапі розвитку суспільства базується в більшості державах на однакових принципах, то мова є одним з найважливіших показників культурної приналежності (культурна група не відмовиться від своєї мови).

Ліберально-егалітаристський мультикультуралізм, засновником якого є В. Кимлічка, ґрунтований на ліберальних цінностях, таких як свобода та рівність. На його думку, збереження власної культури для індивіда є важливим з двох причин. По-перше вона надає індивідуальність та автономію. Кожна культура протягом свого існування формує особливий та неповторний менталітет, стиль поведінки та набір традицій. Саме за допомогою цього індивід може сформувати свою особистість та побудувати власне життя. По-друге культура важлива для власної самоповаги. В. Кимлічка стверджує, що існує сильний взаємозв'язок між самоповагою особи та повагою до культурної групи, до якої вона належить [11]. Проблема в тому, що особа не є просто частиною певної культурної групи, на її принципах, традиціях та віруваннях вона формує власні уявлення про світ та життя, від яких вона в принципі не в змозі відмовитися (де б ця особа не проживала).

Якщо держава зрівняє в правах всіх представників культурних меншин з представниками культури більшості, заборонить дискримінацію, цього недостатньо. Мова, як основний показник культурної приналежності не може бути уніфікована, в країні завжди переважає мова культурної більшості.

Окрім мови переважає і релігія більшості, на основі якої влада приймає не популярні для національних меншин рішення (наприклад, заборона носити паранджу (хиджаб) жінкам у Франції).

В. Кимлічка пропонує надати культурним меншинам автономію для розвитку та підтримання власної культури. Стосується це лише представників культурних меншин, що народилися на чужині та не мали можливості вибору. Подібне не відноситься до іммігрантів, які за власним бажанням покинули батьківщину.

Діалогічний мультикультуралізм Б. Пареха передбачає формування єдиних моральних цінностей, які виникають на основі всіх культур, представлених в державі, а також об'єднання їх на основі спільного способу життя.

Всі виведені принципи та уявлення мають бути проаналізовані владними органами та зафіксовані в конституції відповідної держави. Це культурне «змішання» – часткове; на думку вченого, має залишатися вільний простір, в якому кожна культура паралельно з іншими може розвиватися.

Держава не має втручатися в міжкультурну взаємодію, її метою є забезпечити для кожної культури в цьому діалозі рівні умови і можливості. В ситуаціях, коли виникають непорозуміння між культурними спільнотами та державними інститутами, Б. Парех виступає за «консенсус через міжкультурне обговорення» [14]. Це – діалог між різними культурними групами. Він виражає повагу до думки культурних меншин, залучає людей до прийняття політичних рішень.

Отже, в основі діалогічного мультикультуралізму лежить консенсус, досягнення якого дозволить досягнути суспільне благо між всіма культурними групами, що існують в державі.

Засновник лібертаріанського мультикультуралізму – Ч. Кукатас – стверджував, що у взаємовідносинах між групами національних меншин держава має відігравати роль арбітра та правоохоронного органу. Вона не має законодавчо встановлювати особливі права національних меншин, тому що це призводить до формування негативних стимулів. Під ними він має на увазі намагання осіб отримати переваги від членства в групі (наприклад субсидії або державні робочі місця) [8]. Основу його інтерпретації мультикультуралізму складає надання автономних прав для всіх груп національних меншин. Невтручання держави в справи національної меншини дає їм змогу організувати своє культурне і суспільне життя. На основі цього дослідник виводить свою модель «ліберального архіпелагу», коли велика кількість національних груп об'єднанні як «острови архіпелагу» в межах однієї держави. Людина в подібному об'єднанні має особливе право вільно переходити з однієї групи в іншу.

Вчені визначають мультикультуралізм по-різному. Наприклад, для І. Янга – це визнання різних культурних груп та обов'язок держави приймати закони, які б задовольняли їх потреби; В. Кимлічка – як можливість автономного існування культурних груп, але тільки тих, які складаються з осіб, що відносяться до іншої культури та народилися на території цієї держави; для української дослідниці А. Колодій мультикультуралізм – принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати і захищати всіма законними методами свої (етно)культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян; С. Дрожжина визначає мультикультуралізм як співіснування в єдиному політичному суспільстві кількох помітних культурних груп, які бажають і, в принципі, здатні відтворювати свою специфічну ідентичність [2]. Так чи інакше всі вони в своїх концепціях схиляються до культурного плюралізму як до невід'ємної частини сучасного суспільства.

Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що мультикультуралізм – це концепція та побудована на її основі державна політика, спрямована на визнання, розвиток і збереження культурної різноманітності. В кожній державі, свій варіант мультикультуралізму, де основні аспекти (толерантність і т.п.) зберігаються, а решта визначається станом суспільства та успішністю культурних груп жити та взаємодіяти між собою.

Список використаної літератури

1. *Бондарук С. О.* Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні / С. О. Бондарук // II міжнар. наук. конф., 2002 р., 24–26 травня, м. Одеса / укл. Л. Марголіна. – К. : Ай Бі, 2003. – С.325–334.
2. *Висоцька Н. О.* Концепція мультикультуралізму і питання естетики / Н. О. Висоцька // Питання літературознавства : науковий збірник. – Чернівці, 2009. – Вип. 77. – С. 110–121.
3. *Дрожжина С.В.* Теоретичні аспекти мультикультуралізму [Електронний ресурс]/ С. В. Дрожжина. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Economics/40530.doc.htm
4. *Колодій А. Ф.* Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України [Електронний ресурс] // Агора. – 2008. – Режим доступу : <http://political-studies.com/?p=578>
5. *Колодій А. Ф.* Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах з неконсолідованими націями [Електронний ресурс] //А. Ф. Колодій/ «Демократичне врядування»: науковий вісник – 2011. – Режим доступу: <http://political-studies.com/wp-content/uploads/2012/05/Kolodij-2011-81.pdf>
6. *Модуд Т.* Мультикультуралізм неизбежен / Т. Модуд // Русский институт, спеціально для Ярославского форума, 2011. – С. 17–24.
7. *Jennings J.* Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France / J. Jennings // British Journal of Political Science. – 2000. – P. 575–597.
8. *Kukathas Ch.* The Liberal Archipelago: a theory of diversity and Liberal vision [Electronic resource] / Ch. Kukathas// Oxford Scholarship Online. – 2003. – Access mode: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/019925754X.001.0001/acprof-9780199257546>
9. *Modood T.* Multiculturalism and groups / T. Modood // Social & Legal Studies. – 2008. – P. 549–554.
10. Multiculturalism [Electronic resource] // Stanford encyclopedia of philosophy. – 2010. – Access mode: <http://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism>
11. *Smith G.* The Theory and Practice of Group Representation: Reflections on the Politics of Race Equality in Birmingham/ G. Smith, S. Stephenson// Public Administration, – 2005.– Vol. 83. – p. 323–343.
12. *Taylor Ch.* The Politics of Recognition [Electronic resource] / Ch. Taylor. – 1992. – Access mode: http://elplandehiram.org/documentos/JoustingNYC/Politics_of_Recognition.pdf
13. *Ulbricht A.* Multiculturalism and the immunisation of liberalism/ A. Ulbricht //SOAS, University of London, 2012. – 8 p.
14. *Wieviorka M.* Discussing Multiculturalism [Electronic resource] /M. Wieviorka // The Jakarta post. – 2011. – Access mode: <http://www.thejakartapost.com/news/2011/03/23/michel-wieviorka-discussing-multiculturalism.html-0>

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

THEORETICAL ANALYSIS OF MULTICULTURALISM**Daryna Klymenko**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Institute of Philosophy, Department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: dara.klymenko@gmail.com*

The concept of multiculturalism was analyzed, as well as its main characteristics and features. Implementation of certain aspects of multiculturalism in the political system of society was determined. Its main aspects that facilitate or hinder the implementation of multiculturalism. Theories of the world and local scholars were researched.

Key words: multiculturalism, cultural groups, ethnic minorities, immigration, identity, integration.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА****Дарина Клименко**

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина,
e-mail: dara.klymenko@gmail.com*

Проанализирована концепция мультикультурализма, ее основные характеристики и особенности. Определены аспекты введения мультикультурализма в политическую систему общества. Исследованы распространенные факторы, способствующие или препятствующие введению мультикультурализма. Охарактеризованы теории мировых и отечественных ученых, исследующих феномен.

Ключевые слова: мультикультурализм, культурные группы, этнические меньшинства, иммиграция, идентичность, интеграция.